

LATVIA'S SECTORAL DEVELOPMENT AND COMPETITIVENESS ANALYSIS AND FORECASTING

LATVIJAS TAUTSAIMNIECĪBAS NOZARU ATTĪSTĪBAS UN KONKURĒTSPĒJAS ANALĪZE UN PROGNOZĒŠANA

A. Auziņa

Atslēgas vārdi: Latvijas tautsaimniecība, lejupslīde, nozaru konkurētspēja, nozaru attīstība, ekonomiski matemātiskie modeļi, izmaksu-izlaides tabulas, prognozēšana

Ievads

Pasaules ekonomika piedzīvo izaugsmes tempu palēnināšanos, un daudzās valstīs jau 2008.gadā bija un 2009.gadā tiek prognozēti negatīvi iekšzemes kopprodukta (IKP) pieauguma tempi. Saskaņā ar ekspertu vērtējumiem negatīvi pieauguma tempi 2009. gadā tiek prognozēti ASV (-2,8%), Japānā (-6,7%), Vācijā (-5,5%), Apvienotajā Karalistē (-3,7%), Francijā (-2,8%) [1]. Savukārt Ķīnas un Indijas ekonomika 2009.gadā saglabās pozitīvus izaugsmes tempus – attiecīgi 6,5% un 5,5% [1].

Pēdējos gados Latvijas ekonomikas ikgadējie pieauguma tempi bija augsti, vienlaikus tautsaimniecības nozares attīstījās atšķirīgi. Līdz ar to būtiski ir mainījies atsevišķu tautsaimniecības nozaru īpatsvars un nozīme ekonomikā. Savukārt jaunākās Latvijas ekonomikas lejupslīdes tendences vēl būtiskāk ietekmē atsevišķas nozares un visu ekonomiku kopumā. Tādējādi tautsaimniecības nozaru atšķirīgās attīstības tendences saglabājas un Latvijas ekonomikā ir prognozējamas arī turpmākas strukturālas izmaiņas.

Īpaši aktuāli pašreizējā ekonomiskajā situācijā ir vērtēt rūpniecības nozaru struktūru ietekmējošos faktorus (gan stimulējošos, gan bremzējošos). Izlaides apjomus rūpniecības nozarēs un to turpmākās attīstības iespējas nosaka iekšzemes tirgus un eksports. Pašreiz aktuāli ir izvērtēt, vai Latvijas rūpniecības uzņēmumi ražo produkciju, kas atbilst iekšzemes pieprasījumam, un vai eksporta tirgi reāli var „uzņemt” ražotāju prognozēto produkcijas apjomu plānotajā cenu amplitūdā. Minētie jautājumi bieži tiek izskatīti atrauti cits no cita vai nepietiekami analizējot problemātiku un mijiedarbību. Tāpēc būtiski ir kompleksi aplūkot rūpniecības kā Latvijas tautsaimniecības perspektīvās nozares attīstības iespējas, ņemot vērā iepriekšminētos apstākļus.

Konkrēto tautsaimniecības nozaru līmenis un tālākās attīstības perspektīvas būtiski nosaka to konkurētspēju gan iekšējā, gan starptautiskajā tirgū, savukārt visu ekonomikas nozaru kopējais līmenis atspoguļo Latvijas ekonomikas pašreizējo konkurētspēju Baltijas valstu, Baltijas jūras reģiona valstu, Eiropas Savienības (ES) un pasaules mērogā.

Starptautiskajā praksē tiek izmantoti dažādi konkurētspējas vērtēšanas rādītāji – gan atsevišķi relatīvie rādītāji, gan kompleksi konkurētspējas indeksi. Ir arī ekspertu speciāli izstrādāti vērtējumi. Praksē tiek praktizēta nozaru un/vai valstu grupēšana pēc ranga un tamlīdzīgi paņēmieni. Neraugoties uz to, pašreizējos apstākļos nepieciešama alternatīvu konkurētspējas vērtēšanas un uz analīzi balstītu pieeju un risinājumu izstrāde.

Latvijas tautsaimniecības nozaru attīstības un konkurētspējas dinamikas analīze

Latvijas ekonomika pašlaik ir recesijas posmā, un IKP pieauguma temps 2009.gadā tiek prognozēts negatīvs – dažādos avotos, izmantojot dažādas metodes, -15% līdz -22% robežās. Būtisks samazinājums jau bija novērojams 2009.gada pirmajā ceturksnī, kad IKP samazinājās par 18%

salīdzinājumā ar 2008. gada pirmo ceturksni. Tendence saglabājās arī 2009. gada otrajā ceturksnī (-18,7%). ES valstu kontekstā Latvijā bija straujākais IKP samazinājums.

2009.gada sākumā bija novērojams gan iekšzemes patēriņa būtisks samazinājums, gan eksporta kritums – 2009.gada pirmajā ceturksnī iekšzemes kopprodukts samazinājās par 18% salīdzinājumā ar iepriekšējā gada attiecīgo periodu (salīdzināmajās cenās) (IKP faktiskajās cenās samazinājās par 12%), savukārt preču un pakalpojumu eksports – par 16,4% [preču eksporta apjoms (ārējās tirdzniecības statistikas dati faktiskajās cenās) samazinājās par 26% salīdzinājumā ar iepriekšējā gada attiecīgo periodu]. Eksporta vērtības samazinājums norāda gan uz eksporta tirgu, gan uz Latvijas preču konkurētspējas lejupslīdi, jo eksporta apjoms samazinājās straujāk nekā attiecīgo valstu ekonomika. Tas rāda, ka pieprasījums pēc Latvijas precēm ir sarucis vairāk jeb straujāk nekā pieprasījums pēc citu valstu precēm.

Detalizētāk aplūkojot kopējā preču eksporta izmaiņas 2009.gada pirmajā pusē, novērojams, ka eksportēto preču vērtība ir samazinājusies par 26,4% salīdzinājumā ar 2008.gada pirmo pusi (attiecīgi no Ls 2,21 mljrd. līdz Ls 1,63 mljrd.). Izvērsti analizējot preču eksportu pa preču nodaļām [atbilstoši Preču aprakstīšanas un kodēšanas harmonizētajai sistēmai (HS) 98 nodaļās], novērojamas būtiskas atšķirības. Kopējo eksporta samazinājumu nosaka galveno eksporta preču vērtības kritums. Koksnes un tās izstrādājumu eksporta vērtība samazinājās par 37,5% 2009.gada pirmajā pusē salīdzinājumā ar 2008.gada pirmo pusi. Jāatzīmē, ka 2009.gada janvārī par 45,3% mazākā vērtībā tika eksportēti koksne un tās izstrādājumi salīdzinājumā ar 2008. gada janvāri. Būtisks eksportēto preču vērtības kritums ir novērojams dzelzs produkcijai un tēraudam (-49,3% 2009.gada pirmajā pusē), dzelzs un tērauda izstrādājumiem (-27,4%). Ekonomikas lejupslīdes un patēriņa struktūras pārmaiņu ietekmē šīm precēm otrajā ceturksnī salīdzinājumā ar attiecīgo periodu iepriekšējā gadā notiek eksporta vērtības arvien lielāka samazināšanās. Viens no pamatiemesliem ir tas, ka konkrēto preču eksporta partnervalstīs samazinās pieprasījums.

Nozīmīgākais Latvijas preču eksporta tirgus ir ES valstis. Detalizētāk aplūkojot nozīmīgākās Latvijas preču eksporta partnervalstis un izvērtējot šo valstu pieprasījuma pārmaiņas un attīstības tendences, pietiekami pamatoti var novērtēt Latvijas preču eksporta attīstības iespējas pašreizējā situācijā, kad mainās līdzšinējās produkcijas ražošanas un eksporta sakarības.

Latvijai nozīmīgākās preču eksporta partnervalstis ir Lietuva, Igaunija, Krievija, Vācija un Zviedrija. 2008.gadā to īpatsvars veidoja 55,4% no kopējās preču eksporta vērtības. Katrs no šiem tirgiem ir atšķirīgs, lai gan vairums no tiem ir ES valstis. Nozīmīgākās preces, kas tiek eksportētas uz minētajiem tirgiem:

- 1) uz Lietuvu – 16,7% no Latvijas kopējā eksporta [mehānismi un mehāniskās ierīces, elektroiekārtas (preču grupas kods saskaņā ar HS) (XVI) (eksportā uz Lietuvu 16,6% no eksporta vērtības); ķīmiskās rūpniecības un tās saskarnozaru ražojumi (VI) (13,5%), pārtikas rūpniecības ražojumi (ieskaitot alkoholiskos un bezalkoholiskos dzērienus un tabaku) (IV) (11,4%), parastie metāli un parasto metālu izstrādājumi (XV) (10,6%), satiksmes līdzekļi (XVII) (10,6%), dzīvi dzīvnieki, dzīvnieku izcelsmes produkti (I) (8,3%)]; eksportā uz Lietuvu minētās preces kopā veidoja 71,1% no eksporta vērtības;
- 2) uz Igauniju – 14,0% no Latvijas kopējā eksporta [mehānismi un mehāniskās ierīces, elektroiekārtas (XVI) (14,5%), parastie metāli un parasto metālu izstrādājumi (XV) (12,8%), koks un koka izstrādājumi (IX) (10,6%), satiksmes līdzekļi (XVII) (10,4%), ķīmiskās rūpniecības un tās saskarnozaru ražojumi (VI) (10,4%), pārtikas rūpniecības ražojumi (ieskaitot alkoholiskos un bezalkoholiskos dzērienus un tabaku) (IV) (8,9%)]; eksportā uz Igauniju minētās preces kopā veidoja 67,5% no eksporta vērtības;
- 3) uz Krieviju – 10,0% no Latvijas kopējā eksporta [pārtikas rūpniecības ražojumi (ieskaitot alkoholiskos un bezalkoholiskos dzērienus un tabaku) (IV) (23,3%), mehānismi un mehāniskās ierīces, elektroiekārtas (XVI) (21,3%), ķīmiskās rūpniecības un tās saskarnozaru ražojumi (VI) (13,5%), parastie metāli un parasto metālu izstrādājumi (XV) (7,1%), satiksmes

līdzekļi (XVII) (6,8%), plastmasa un tās izstrādājumi, kaučuks un tā izstrādājumi (VII) (4,8%); eksportā uz Krieviju minētās preces kopā veidoja 78,8% no eksporta vērtības;

4) uz Vāciju – 8,1% no Latvijas kopējā eksporta [koks un koka izstrādājumi (IX) (22,4%), parastie metāli un parasto metālu izstrādājumi (XV) (17,0%), satiksmes līdzekļi (XVII) (11,5%), mehānismi un mehāniskās ierīces, elektroiekārtas (XVI) (7,0%), augu valsts produkti (II) (7,0%), dzīvi dzīvnieki, dzīvnieku izcelsmes produkti (I) (6,0%)]; eksportā uz Vāciju minētās preces kopā veidoja 70,9% no eksporta vērtības;

5) uz Zviedriju – 6,6% no Latvijas kopējā eksporta [koks un koka izstrādājumi (IX) (46,9%), tekstilmateriāli un tekstilizstrādājumi (XI) (10,0%), mehānismi un mehāniskās ierīces, elektroiekārtas (XVI) (9,1%), parastie metāli un parasto metālu izstrādājumi (XV) (8,6%), ķīmiskās rūpniecības un tās saskarnozaru ražojumi (VI) (5,8%), satiksmes līdzekļi (XVII) (5,5%)]; eksportā uz Zviedriju minētās preces kopā veidoja 85,9% no eksporta vērtības.

Savukārt, analizējot eksportu pēc nozīmīgākajām eksporta precēm, novērojams, ka:

- 1) parastie metāli un parasto metālu izstrādājumi (XV) (16,7% no kopējās Latvijas eksporta vērtības) tiek lielākoties eksportēti uz ES valstīm – uz Igauniju (10,8%), Lietuvu (10,8%), Poliju (8,6%), Vāciju (8,2%) un Dāniju (6,5%) (kopā uz minētajām piecām nozīmīgākajām eksporta partnervalstīm – 44,7% no preču grupas eksporta vērtības 2008.gadā);
- 2) koks un koka izstrādājumi (IX) (16,8%) tiek lielākoties eksportēti uz ES valstīm – uz Zviedriju (18,7%), Apvienoto Karalisti (12,7%), Vāciju (10,9%), Igauniju (9,0%), Lietuvu (6,7%), Somiju (5,8%) (kopā uz minētajām sešām nozīmīgākajām eksporta partnervalstīm – 63,8%, bet savukārt uz piecām nozīmīgākajām eksporta partnervalstīm – 58,0%);
- 3) mehānismi un mehāniskās ierīces; elektroiekārtas (XVI) (12,5%) tiek lielākoties eksportēti uz ES valstīm un Krieviju – uz Lietuvu (22,4%), Krieviju (17,0%), Igauniju (16,2%), Zviedriju (4,8%), Vāciju (4,6%) (kopā uz minētajām piecām nozīmīgākajām eksporta partnervalstīm – 64,8%);
- 4) ķīmiskās rūpniecības un tās saskarnozaru ražojumi (VI) (8,4%) tiek lielākoties eksportēti uz ES valstīm un Krieviju – uz Lietuvu (27,0%), Igauniju (17,3%), Krieviju (16,0%), Vāciju (4,7%), Zviedriju (4,6%) (kopā uz minētajām piecām nozīmīgākajām eksporta partnervalstīm – 69,6%);
- 5) pārtikas rūpniecības ražojumi (ieskaitot alkoholiskos un bezalkoholiskos dzērienus un tabaku) (IV) (7,9%) tiek eksportēti uz dažādu reģionu tirgiem – uz Krieviju (29,5%), Lietuvu (24,2%), Igauniju (15,9%), Amerikas Savienotajām Valstīm (7,9%), Vāciju (2,8%) (kopā uz minētajām piecām nozīmīgākajām eksporta partnervalstīm – 80,2%, bet savukārt uz trim nozīmīgākajām eksporta partnervalstīm – 69,6%).

Jāteic, ka citi autori Latvijas nozīmīgākajos eksporta tirgos prognozē negatīvus pieauguma tempus 2009. gadā un tikai pakāpenisku situācijas uzlabošanas turpmākajos gados (sk. 1.tabulu).

1.tabula

Latvijas nozīmīgāko eksporta partnervalstu IKP pieauguma tempu prognozes
Forecasts of GDP growth rates of major Latvia's export partner countries

Valsts	2009	2010
Lietuva	-13,0% [1]; -11,0% [2]	-4,5 % [1]; -4,7% [2]
Igaunija	-13,0% [1]; -10,3% [2]	-3,0 % [1]; -0,8% [2]
Vācija	-5,5% [1]; -5,4% [2]	0,5 % [1]; 0,3% [2]
Krievija	-5,0% [1]; -3,8% [2]	2,9 % [1]; 1,5% [2]
Apvienotā Karaliste	-3,7% [1]; -3,8% [2]	0,6 % [1]; 0,1% [2]
Zviedrija	-4,6% [1]; -4,0% [2]	0,9 % [1]; 0,8% [2]

Avots: Autores apkopojums.

Akcentējot rūpniecības nozari tautsaimniecībā un detalizētāk aplūkojot tās attīstības pēdējo gadu tendences, redzam, ka rūpniecības produkcijas apjoms salīdzinājumā ar iepriekšējā gada attiecīgo periodu samazinās jau sākot ar 2008.gada martu [izņēmums ir 2008.gada aprīlis, kad nedaudz (par 2,4%) pacēlās ražošanas līmenis). Savukārt apstrādes rūpniecības apjoms samazinās jau sākot ar 2008.gada janvāri (nelieli apjoma pieaugumi bija novērojami divos mēnešos). 2009.gadā minētās rūpniecības apjoma samazināšanās tendences turpinās. Salīdzināšanai kā atbilstošākais izmantojams rūpniecības apjoma indekss pēc darba dienu skaita izlīdzinātajiem datiem. 2009.gada jūnijā rūpniecības produkcijas apjoms bija samazinājies jau par 18,5% salīdzinājumā ar iepriekšējā gada attiecīgo periodu, t.sk. ieguves rūpniecības produkcijas apjoms – par 22,3%, apstrādes rūpniecības – par 20,0% un elektroenerģijas un gāzes apgādes – par 4,9%. Straujākie rūpniecības apjoma samazinājumi bija citu transportlīdzekļu ražošanā [pēc *NACE* klasifikācijas 2. redakcijas nozares kods (30)] (-77,7%), automobiļu, piekabju ražošanā (29) (-53,2%), pārējo mehānismu ražošanā (28) (-52,3%), elektrisko iekārtu ražošanā (27) (-48,9%). Minētās apstrādes rūpniecības nozares [nozaru kodi (27-30)], kā arī ķīmisko vielu ražošana (20) (-8,5%) atzītas par vidēji augsto tehnoloģiju (*medium-high-technology*) nozarēm saskaņā ar *Eurostat* izmantoto metodiku [3], līdz ar to fakts, ka ražošanas apjomi šajās nozarēs samazinās straujāk, atspoguļo faktisko tendenci. Augsto tehnoloģiju (*high-technology*) nozarēs – farmaceitisko izstrādājumu ražošanā (21) un datoru, elektronisko iekārtu ražošanā (26) – novērojams apjoma samazinājums, attiecīgi -3,5% un -33,2% 2009.gada jūnijā salīdzinājumā ar 2008.gada jūni. Rūpniecības apjoma pieaugums novērojams koksnes izstrādājumu ražošanā (16) un atsevišķās pārtikas ražošanas apakšnozarēs (16), minētās nozares uzskatāmas par zemo tehnoloģiju (*low-technology*) nozarēm.

Citu ES valstu kontekstā korektai salīdzināšanai kā atbilstošākais rādītājs izmantojams un praksē arī tiek izmantots iepriekš tekstā lietotais visas rūpniecības apjoma indekss (saskaņā ar *NACE* klasifikācijas 2.redakciju B, D un C nozarēm) [4]. Latvijas rādītāja līmenis 2009.gada jūnijā (-18,5%) ir augsts, taču citās ES valstīs arī iezīmējusies rūpniecības apjomu samazināšanās tendence. Minētā tendence novērojama gan tā saucamajās ES-15 dalībvalstīs, gan jaunajās (ES-10 un ES-2) dalībvalstīs. Straujākais rūpniecības apjoma samazinājums bija Igaunijā (-30,1%), Slovēnijā (-22,2%), Itālijā (21,9%), Bulgārijā (-19,9%) un Vācijā (-19,1%).

Vienlaikus ar rūpniecības apjoma sarukšanu 2009.gadā novērojama ražošanas apjoma ilgtermiņa samazināšanās. Par to liecina apjoma izmaiņas salīdzinājumā ar 2005.gada līmeni. Eiropas Savienībā kopumā rūpniecības ražošanas apjoma indekss 2009.gada jūnijā bija 93,3 (2005=100) [5]. Latvijā šis rādītājs bija 86,8. Igaunijā bija lielākais samazinājums – 83,5. Nozīmīgi rūpniecības apjoma kritumi bija Dānijā – 85,2 un Itālijā – 86,4. Vienlaikus Polijā (122,4), Rumānijā (121,4) un Īrijā (112,5) rūpniecības apjoms šajā periodā bija palielinājies, un homogēna tendence nav novērojama visās dalībvalstīs.

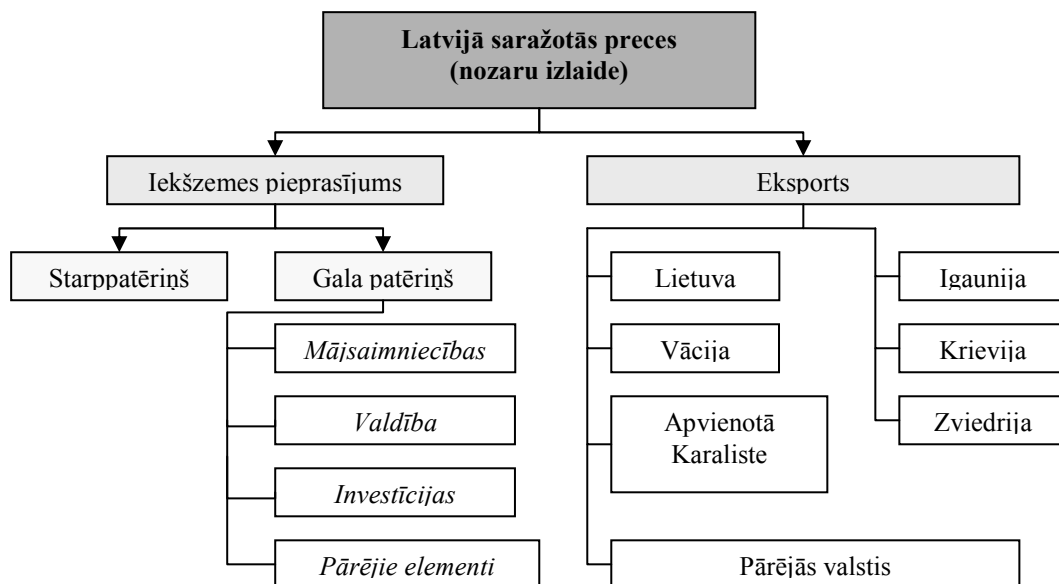
Ražotāju cenu indekss atspoguļo ražotāju cenu (bez pievienotās vērtības nodokļa un akcīzes nodokļa), tāpēc izmantojams cenu izmaiņu tendenču atklāšanai. Ar 2009.gada aprīli ir novērojama tendence, ka ražotāju cenas samazinās salīdzinājumā ar iepriekšējā gada attiecīgo periodu, vietējā tirgū realizētajai produkcijai šāda tendence ir kopš 2009.gada maija, savukārt eksportētajai produkcijai – jau sākot ar 2009.gada janvāri. 2009.gada jūlijā ražotāju cenas salīdzinājumā ar iepriekšējā gada attiecīgo periodu bija samazinājušās par 8,4%, bet vietējā tirgū realizētajai produkcijai – par 5,2% un eksportētajai – par 13,8%. Jāatzīmē, ka starpvalstu salīdzinājumos ražotāju cenu indeksu izmaiņas un ražotāju cenu indeksa līmenis attiecībā pret bāzes gadu (piemēram, 2005=100) nav izmantojams kā konkurētspējas indikators, jo sākotnējais cenu līmenis bāzes gadā dažādās valstīs bija atšķirīgs, turklāt pēdējos gados ražotāju cenas daudzās valstīs, īpaši Latvijā, ir augušas straujāk nekā vidēji. Līdz ar to jaunākās tendences attiecībā uz strauju ražotāju cenu samazinājumu vai salīdzināšanu ar konkrētās valsts bāzes līmeni nesniedz korektu priekšstatu par dažādu valstu ražotāju cenu līmeņiem un to izmaiņām.

Eiropas Savienības mērogā tiek izmantoti dažādi rādītāji, kas tieši vai netieši atspoguļo konkrētās valsts konkurētspēju. Viens no šādiem rādītājiem, kas parāda konkurētspējas izmaiņas ne tikai Eiropas Savienības, bet arī globālā mērogā, ir reālais efektīvais kurss (*real effective exchange rate*), kas atspoguļo konkrētās valsts cenu vai izmaksu konkurētspēju attiecībā pret galvenajiem konkurentiem starptautiskajā tirgū. Indeksa vērtības pieaugums liecina par konkurētspējas samazināšanos [6]. Saskaņā ar *Eurostat* datiem Latvijā vērojams viens no straujākajiem indeksa vērtības pieaugumiem ES dalībvalstīs. Tas 2008.gadā sasniedza 162,0 (1999=100), straujāks indeksa vērtības pieaugums, salīdzinot ar indeksa bāzes gadu (1999.gadu), bija Rumānijā (226,2), Čehijā (170,0) un Slovākijā (167,1). Savukārt Latvijas galvenajās eksporta partnervalstīs indeksa vērtības pieaugums bija salīdzinoši lēnāks – Lietuvā 142,9, Igaunijā 159,5, Vācijā 92,2 un Zviedrijā 99,7, un tas liecina par Latvijas relatīvās konkurētspējas zaudēšanu.

Inovāciju, konkurētspējas un koefektivitātes novērtēšanā kā indikators, kas *Eurostat* indikatoru sarakstā ietilpst sociālekonomiskās attīstības novērtēšanas sadaļā, tiek izmantots darba ražīguma pieaugums stundā (*growth of labour productivity per hour worked*). Latvijas indikatora līmenis būtiski atšķiras no attiecīgā rādītāja vairumā valstu, tāpēc, ņemot vērā *Eurostat* piezīmi [7] par to, ka Latvijas rādītāja līmenis 1999.-2007.gadā ir dots atbilstoši *Eurostat* novērtējumam, minētais indikators tālākā analīzē nav izmantojams.

No Latvijas tautsaimniecības nozaru attīstības un konkurētspējas analīzes izrietošs risinājums

Latvijas tautsaimniecības nozaru attīstība ir atkarīga gan no ārējā tirgus izmaiņām, gan no pieprasījuma iekšējā tirgū (sk. 1.attēlu). Bet sākotnēji novērtētā tiešā ietekme atspoguļo tikai daļu no produkcijas pieprasījuma. Daudz būtiskāka ir netiešā jeb pilnā ietekme, kas veidojas ķēdes reakcijas rezultātā: samazinoties eksporta apjomiem, samazinās nozaru pieprasījums pēc starppatēriņa precēm, savukārt daļa starppatēriņa preču tika ražotas iekšzemē, līdz ar to, samazinoties pieprasījumam pēc iekšzemē ražotajām precēm, minētā ķēdes reakcija turpinās.

1.att. Saražotās produkcijas izlietojuma shēma

Fig.1. Scheme of production use

Nozaru attīstību (un reizē to konkurētspēju, kā arī lielā mērā visas tautsaimniecības konkurētspēju) ietekmē daudzi dažādi faktori. Nozīmīgāko faktoru atlasē, analīzē, prognozēšanā un ietekmes

izvērtēšanā līdztekus jau esošajām metodēm un pieejām būtiski ir izmantot ekonomiski matemātiskos modeļus un instrumentus, kas nodrošina kvantitatīvu rezultātu ieguvu un reizē ir lietojami starpnozaru un starpvalstu salīdzinājumu izstrādē. Ņemot vērā Latvijas ekonomikas specifiku, citu valstu pieredze starpvalstu salīdzinājumu izstrādē Latvijas apstākļos tiešā veidā nav izmantojama. Turklāt līdz šim Latvijā plašāk ir aplūkota (raksturota un analizēta) visas Latvijas ekonomikas konkurētspēja kopumā vai tikai atsevišķu specifisku nozaru starpvalstu konkurētspēja, taču vienlaikus visu nozaru detalizēts izvērtējums pēc vienotas pieejas nav veikts pietiekamā mērā.

Tautsaimniecības mērogā vairāku nozaru saistību un mijiedarbības atspoguļošanu nodrošina tikai izmaksu-izlaides tabulās sniegtā informācija un atbilstošu analīzes principu integrēšana. Pašreiz tautsaimniecības analīzi nozaru griezumā būtiski apgrūtina situācija Latvijā izmaksu-izlaides datu nodrošinājuma jomā. Tāpēc nepieciešama jauna pieeja un jauni risinājumi. Autore uzskata, ka, ņemot vērā vērtējumu aktualitāti, kvalitātes un kvantitatīvās prasības, statistiskās informācijas pieejamību, tās detalizāciju, salīdzināmību un tamlīdzīgus aspektus, ir lietderīgi kā alternatīvu pieeju piedāvāt pa nozarēm detalizētu Latvijas multisektorālo makroekonomisko modeli, kurā kā papildu bloks integrēts attiecīgs uz analīzi balstīts risinājums.

Šajā risinājumā apstrādes rūpniecības konkurētspēja tiek aplūkota, ņemot vērā nozarēs izmantotās tehnoloģijas. Nozares pēc tajās izmantotajām tehnoloģijām iedalītas vairākās grupās. Viens no plašāk lietotajiem ir iedalījums augsto, vidēji augsto, vidēji zemo un zemo tehnoloģiju nozarēs, kas tiek iekļauts arī *Eurostat* pārskatos. Nozares tiek grupētas, izmantojot ekonomiskās darbības klasifikāciju pa nozarēm – *NACE* klasifikācijas 2. redakciju [divu zīmju (sk. 2.tabulu) un trīs zīmju kodu detalizācijas pakāpē].

2.tabula

Apstrādes rūpniecības nozaru iedalījums saskaņā ar *NACE* klasifikācijas 2.redakciju
Manufacturing sector disaggregation based on NACE classification Rev. 2

Nozares	Nozaru apraksts un kods klasifikācijā
Augsto tehnoloģiju nozares	Farmaceutisko pamatvielu un farmaceitisko preparātu ražošana (21) Datoru, elektronisko un optisko iekārtu ražošana (26)
Vidēji augsto tehnoloģiju nozares	Ķīmisko vielu un ķīmisko produktu ražošana (20) Elektrisko iekārtu ražošana (27) Citur neklasificētu iekārtu, mehānismu un darba mašīnu ražošana (28) Automobiļu, piekabju un puspiekabju ražošana (29) Citu transportlīdzekļu ražošana (30)
Vidēji zemo tehnoloģiju nozares	Koksa un naftas pārstrādes produktu ražošana (19)* Gumijas un plastmasas izstrādājumu ražošana (22) Nemetālisko minerālu izstrādājumu ražošana (23) Metālu ražošana (24) Gatavo metālizstrādājumu ražošana, izņemot mašīnas un iekārtas (25) Iekārtu un ierīču remonts un uzstādīšana (33)
Zemo tehnoloģiju nozares	Pārtikas produktu ražošana (10) Dzērienu ražošana (11) Tabakas izstrādājumu ražošana (12)* Tekstilizstrādājumu ražošana (13) Apģērbu ražošana (14) Ādas un ādas izstrādājumu ražošana (15)* Koksnes; koka un korķa izstrādājumu ražošana, izņemot mēbeles (16) Papīra un papīra izstrādājumu ražošana (17) Poligrāfija un ierakstu reproducēšana (18) Mēbeļu ražošana (31) Cita veida ražošana (32)

Datu avots: [3]. Autore apkopojums.

*Ņemot vērā statistikas datu publicēšanas konfidencialitātes nosacījumus un citu iemeslu dēļ, par šīm nozarēm LR Centrālā statistikas pārvalde datus nepublicē.

Tā kā Latvijas tautsaimniecības ilgtermiņa mērķis, kas definēts valsts ekonomikas politikas plānošanas dokumentos, ir pāreja uz augstas pievienotās vērtības nozarēm [8; 9], tad akcents risinājumā tiek likts uz augsto tehnoloģiju un vidēji augsto tehnoloģiju nozaru attīstību. Ja minētās nozares attīstās straujāk, tad Latvijas konkurētspēja, ņemot vērā ilgtermiņa mērķi, paaugstinās, turklāt, ja minētās nozares stagnē, tad konkurētspēja samazinās. Jāatzīmē, ka tiek ņemts vērā ilgtermiņa mērķis, jo šādos apstākļos īslaicīgs konkurētspējas pieaugums, pamatojoties uz zemo tehnoloģiju nozaru konkurētspēju, ir vērtējams pozitīvi, taču tas nav attaisnojams ilgtermiņā.

Augsto un vidēji augsto tehnoloģiju nozaru apgrozījuma īpatsvars svārstījās starp 14-16% no kopējā apstrādes rūpniecības nozares apgrozījuma 2008.gadā un 2009.gada pirmajā pusē (sk. 3.tabulu). Eksportā augsto un vidēji augsto tehnoloģiju nozaru īpatsvars ir augstāks – 22-25%. Taču vēl joprojām lielāko daļu no Latvijas apstrādes rūpniecības piedāvājuma vietējā tirgū un no eksporta veido zemo tehnoloģiju nozares – attiecīgi 45-55% no eksporta un 64-74% no vietējā tirgus apgrozījuma.

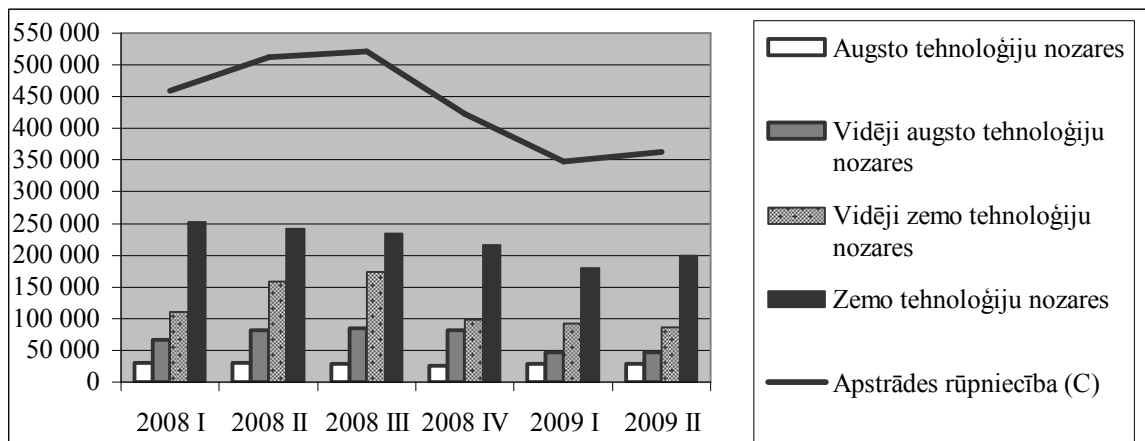
3.tabula

Apstrādes rūpniecības nozaru struktūra pēc nozaru tehnoloģijas
Sectoral structure of manufacturing based on technology

Nozares	2008 I	2008 II	2008 III	2008 IV	2009 I	2009 II
	Apgrozījums					
Augsto tehnoloģiju nozares	4%	3%	3%	4%	5%	5%
Vidēji augsto tehnoloģiju nozares	10%	11%	11%	12%	9%	9%
Vidēji zemo tehnoloģiju nozares	25%	30%	32%	25%	24%	24%
Zemo tehnoloģiju nozares	62%	55%	54%	59%	62%	63%
	Eksports					
Augsto tehnoloģiju nozares	7%	6%	6%	6%	8%	8%
Vidēji augsto tehnoloģiju nozares	15%	16%	16%	19%	14%	13%
Vidēji zemo tehnoloģiju nozares	24%	31%	33%	23%	26%	24%
Zemo tehnoloģiju nozares	55%	47%	45%	51%	52%	55%
	Vietējā tirgū					
Augsto tehnoloģiju nozares	1%	1%	1%	1%	1%	1%
Vidēji augsto tehnoloģiju nozares	5%	7%	5%	5%	4%	4%
Vidēji zemo tehnoloģiju nozares	26%	28%	30%	27%	20%	24%
Zemo tehnoloģiju nozares	69%	64%	64%	66%	74%	70%

Datu avots: [10]. Autores apkopojums un aprēķini.

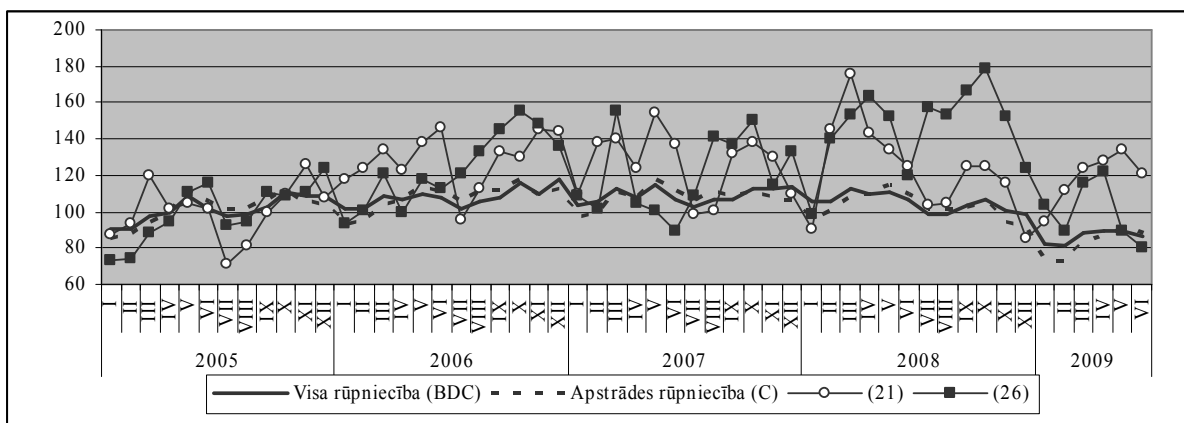
Konkurētspējas analizē tiek izmantoti divi rādītāji – eksporta apjoms un rūpniecības produkcijas apjoma indekss. Risinājums balstās uz konkrētas nozares vai nozaru kopas pretstatījumu (analītisku, kā arī kvantitatīvu) visas apstrādes rūpniecības tendencei, tādējādi atklājot attiecīgās nozares konkurētspējas pārmaiņas konkrētā periodā. Apstrādes rūpniecības eksports 2009.gada sākumā būtiski samazinājās salīdzinājumā ar iepriekšējā gada līmeni (par 29% 2009.gada otrajā ceturksnī salīdzinājumā ar 2008.gada otro ceturksni), savukārt augsto tehnoloģiju nozaru eksports relatīvi nedaudz samazinājies (par 3%) (sk. 2.attēlu). Augsto tehnoloģiju nozares, neraugoties uz konkrēto eksporta partnervalstu ekonomiku lejupslīdi un Latvijas ekonomikas apstākļiem, salīdzinājumā ar pārējām nozarēm ir saglabājušas relatīvi augstāku konkurētspēju starptautiskajā tirgū.

Datu avots: [10]. Autores apkopojums un aprēķini.

2.att. Eksporta dinamika, tūkst.Ls
Fig.2. Exports dynamics, thousand LVL

Detalizētāk aplūkojot augsto tehnoloģiju nozares, redzams, ka farmaceitisko izstrādājumu ražošanas [NACE klasifikācijas 2.red. nozares kods (21)] apjomi samazinās, taču tās līmenis ir augstāks nekā vidēji apstrādes rūpniecībā salīdzinājumā ar indeksa bāzes periodu (2005.gads) (sk. 3.attēlu). Savukārt datoru un elektronisko iekārtu ražošanas (26) apjoms 2009.gada otrajā ceturksnī jau ir zemāks par 2005.gada līmeni.

Datu avots: [10]. Autores apkopojums un aprēķini.

3.att. Augsto tehnoloģiju nozaru rūpniecības produkcijas indeksa dinamika (2005=100)
Fig.3. Dynamics of industrial production index of high technology industries (2005=100)

Piedāvātās uz analīzi balstītās pieejas izmantošana prognozēšanā ir saistīta ar to, ka tiek integrēta pieeja „no augšas uz apakšu”. Risinājuma praktiskā izmantošana ietver secīgus posmus: 1) konkrētas nozares vai nozaru grupas un agregētā rādītāja korelācijas analīze (ietverot papildu faktorus atbilstošākās sakarības novērtēšanā); 2) atbilstošās sakarības izvēle un atbilstības izvērtēšana īstermiņa prognozēšanai [ietver pieņēmumus par Latvijas nozaru attīstības tendenci saglabāšanos (vai tieši pretēji) modelēšanas periodā)]; 3) agregētā rādītāja vērtības modelēšana vai izvēle prognozēšanas periodam (iespējamie eksogēnā rādītāja avoti ir citu ekonomiski matemātisko modeļu prognozes, ekspertu novērtējumi, dažādi mērķu rādītāji u.c.); 4) prognožu izstrāde, izvērtēšana.

Valsts ekonomiskās politikas ietekmes un īstenošanas seku novērtēšanā šāda pieeja ir aktuāla un sekmīgi izmantojama, kad tiek izvirzīti mērķa rādītāju līmeņi (jeb vērtības) visai tautsaimniecībai. Izmantojot pieeju „no augšas uz apakšu”, iespējams modelēt konkrētu nozaru (piemēram, augsto tehnoloģiju nozaru) grupu un konkrētu nozaru (farmaceutisko izstrādājumu ražošanas) attīstību un reizē to konkurētspēju.

Nobeigums

Konkurētspējas analīze ietver dažādus aspektus, nepieciešams vairāk akcentēt līdz šim mazāk aplūkotos un pašreizējos ekonomiskajos apstākļos aktuālākos. Šim nolūkam lietderīgi izmantot alternatīvas, uz analīzi balstītas pieejas, tai skaitā ekonomiski matemātiskās modelēšanas instrumentāriju (multisektorālos makroekonomiskos modeļus) un izmaksu-izlaides tabulu sniegto informāciju.

Latvijas nozaru tālāko attīstību būtiski nosaka to orientēšanās uz vietējo un/vai eksporta tirgu. Taču pašreizējās Latvijas nozaru eksporta struktūras, ģeogrāfijas un konkurētspējas analīze rāda, ka, neraugoties uz Latvijas ekonomikas politikas pamatorientāciju uz augsto tehnoloģiju nozaru un eksporta attīstību, praksē vērojama pretēja tendence, it īpaši jaunāko ekonomikas satricinājumu apstākļos. Tāpēc ir nepieciešami papildu stimuli un instrumenti, lai reāli praksē notiktu pāreja no zemo tehnoloģiju nozarēm uz vidēji augsto tehnoloģiju (saskaņā ar *NACE* klasifikācijas 2.redakciju) nozarēm (20) un (27-30) un augsto tehnoloģiju nozarēm (21) un (26). Ir iespējami ļoti dažādi papildu stimuli, tos var realizēt ar atšķirīgiem ietekmes instrumentiem un iedarbīgumu, kā arī dažādos termiņos. Būtiskākais elements ir atbilstoša kvantitatīvi izsakāma mērķa izvirzīšana un adekvātu instrumentu izvēle.

Literatūra

1. Economic and Financial Indicators. - The Economist (Jul 2nd 2009). - http://www.economist.com/markets/indicators/displaystory.cfm?story_id=13962507 (skatīts 06.07.2009.).
2. Spring Forecasts 2009-2010. – European Commission Economic and Financial Affairs. - http://ec.europa.eu/economy_finance/thematic_articles/article14927_en.htm#forecasts-noneu (skatīts 06.07.2009.).
3. 'High-technology' and 'knowledge based services' aggregations based on NACE Rev. 2. – Eurostat. - http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_SDDS/Annexes/htec_esms_an3.pdf (skatīts 25.08.2009.).
4. Industrial production - annual variation % change compared with same month of the previous year. – Eurostat. - http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/4-12082009-AP/EN/4-12082009-AP-EN.PDF (skatīts 25.08.2009.).
5. Production indices for total industry excluding construction working day adjusted (base year 2005) Eurostat. - http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/4-12082009-AP/EN/4-12082009-AP-EN.PDF (skatīts 25.08.2009.).
6. Real effective exchange rate. Eurostat. - http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/dataset?p_product_code=TSDEC330 (skatīts 26.08.2009.).
7. Growth rate of labour productivity per hour worked - % change over previous year. - <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdec310> (skatīts 26.08.2009.).
8. Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2007.-2013. - <http://www.nap.lv/lat/> (skatīts 26.08.2009.).
9. Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. - http://www.latvija2030.lv/upload/lias_1redakcija_pilnv_final.pdf (skatīts 26.08.2009.).
10. Centrālās Statistikas pārvaldes datu bāze. – www.csb.gov.lv (skatīts 27.08.2009.).
11. Country Briefings. Latvia. – The Economist Intelligence Unit. - <http://www.economist.com/countries/Latvia/profile.cfm?folder=Profile-Economic%20Data> (skatīts 06.07.2009.).

Astra Auziņa, Dr.oec.

assistant professor, researcher

RTU IEVF SESMI SESTEL

Meža iela 1/7, Rīga

Tel.: 26179993

e-pasts: astra.auzina@rtu.lv

A.Auziņa. Latvijas tautsaimniecības nozaru attīstības un konkurētspējas analīze un prognozēšana

Rakstā aplūkots un analizēta Latvijas tautsaimniecības nozaru attīstība un konkurētspēja. Aplūkotas jaunākās Latvijas tautsaimniecības un nozaru tendences līdz 2009.gada otrajai pusei. Analizēts Latvijas preču eksports pa nozīmīgākajām preču grupām, veikta Latvijas nozīmīgāko eksporta partnervalstu analīze un dots šo valstu ekonomikas tālākās attīstības izvērtējums. Rakstā detalizētāk analizēta apstrādes rūpniecība. Pēc vairākiem rādītājiem tiek arī veikta starpvalstu analīze Eiropas Savienības dalībvalstu kontekstā. Piedāvāts autores izstrādāts risinājums apstrādes rūpniecības attīstības analīzei un prognozēšanai, pamatojoties uz nozaru iedalījumu pēc tajās izmantotās tehnoloģijas četrās grupās – augsto tehnoloģiju, vidēji augsto tehnoloģiju, vidēji zemo tehnoloģiju un zemo tehnoloģiju nozarēs. Piedāvātās uz analīzi balstītās pieejas izmantošana prognozēšanā ir saistīta ar pieejas „no augšas uz apakšu” integrēšanu. Valsts ekonomiskās politikas ietekmes un īstenošanas seku novērtēšanā šāda pieeja ir aktuāla un sekmīgi izmantojama, kad tiek izvirzīti mērķa rādītāju līmeņi (jeb vērtības) visai tautsaimniecībai. Izmantojot izstrādāto risinājumu saskaņā ar šo pieeju, iespējams modelēt konkrētu nozaru grupu (piemēram, augsto tehnoloģiju nozaru) un konkrētu nozaru (farmācijas vielu ražošanas) attīstību un reizē to konkurētspēju.

A.Auziņa. Latvia's sectoral development and competitiveness analysis and forecasting

The paper is devoted to Latvia's sectoral development and competitiveness. The recent trends of Latvia's national economy and sectoral development trends till 2nd quarter of 2009 are being examined. In the paper, Latvia's goods exports by major groups are analyzed, as well as analysis of leading exports' partner countries and evaluation of development trends of these countries. Manufacturing has been examined in more detail in the paper. International comparison amid European Union member states is carried out by several indicators. The author proposes an analytic solution for analysis and forecasting of manufacturing sector development that includes the sectoral disaggregation based on applied technology (into four groups – high technology, medium-high technology, medium-low technology, and technology industries). The application of the proposed analytic approach by the author is related to integration of “up-to-down” approach. This approach is especially topical and functional in practice for evaluating of impact and consequences of government economic policy and its application in condition when levels (or values) of target indicators of total economy are set. By using the elaborated solution based on this approach, at the same time, it is possible to model both development and competitiveness of certain set of industries (for example, high technology industries) and a specific branch (as manufacture of basic pharmaceutical products and pharmaceutical preparations).

А. Аузина. Анализ и прогнозирование конкурентоспособности и развития народно- хозяйственных отраслей в Латвии

В статье рассмотрено и проанализировано развитие отраслей народного хозяйства Латвии и их конкурентоспособность. Рассмотрены новейшие тенденции развития народного хозяйства Латвии и отдельных отраслей вплоть до второго квартала 2009 года. В статье проанализирован экспорт товаров в Латвии выделяя наиболее значительные группы товаров, проведен анализ наиболее значимых стран- партнеров Латвии по экспорту, а так же оценены перспективы развития экономики этих государств. В статье подробно проанализированная обрабатывающая промышленность. Также, в рамках государств Европейского Союза, проведен межгосударственный анализ широкого спектра показателей. В статье предоставлено разработанное автором решение для анализа и прогнозирования развития обрабатывающей промышленности, основанное на делении отраслей по степени применения технологий (четыре группы: высоко технологичные, средне- высоко технологичные, средне- низко технологичные и низко технологичные отрасли). Использование предложенного подхода в прогнозировании связано интеграцией подхода „сверху в низ”. В оценке действенности и влияния государственной экономической политики данный подход актуален и успешно используется, когда установлены целевые уровни для отдельных показателей и для народного хозяйства в целом. Используя разработанное решение в соответствии с данным подходом, возможно моделировать развитие и конкурентоспособность отдельных групп отраслей (например, отрасли высоких технологий), а так же отдельных отраслей (например, производство медикаментов).